

Розмова двох кумів про земські діла

Панас Мирний

Різдвяна віршівка

Присвячується панам гласним "Полтавского губернского земского собрания XXXI оч[ередного] созыва"

- Здоров був, куме! Звідкіля
Господь несе тебе додому?
- Водив на продаж я теля
В Полтаву жидові рудому.
- Ну що ж, продав таки як слід
Чи збув його аби-то збути?
- Хвалити бога, на обід
По панотцеві, може, й буде...
Царство небесное йому,
Впокой ти, боже, його душу!
Тепер без його одному
Мені отут не мало струсу.
- Та чув я, куме, що й тебе
Лиха година зачепила...
- Що ж мусиш ти робить? Таке
Життя вже наше, бачиш, миле...
- А вже життя!
Облиш тужить!
Воно само загладе муки...
Уже ж не зможеш підложить
Під умерущого ти руки?
- Та так то так, та шкода, бач...
- Де тії шкоди не буває?..
Харпак її тут зна й багач,
Та хто її тільки не знає?
Покинь журитися, кажу,
Бо від журби добра не буде;
А ти от краще розкажи,
За що продав теля ти людям?
- Та якби людям, то й не жаль,
Вони б таки його зростили,
А то, бач, жидові продав...
- Хіба телятина не мила
Жидам, ти думаєш?.. їдять

Вони тепер усе на світі...
Колись я вивіз поросят,
І поросят купили, кляті!..
Тепер, бач, і жида не ті,
Якими ми колись їх знали, –
До всього нашого падкі,
А крадькома їдять і сало,
Телятину ж і бог велів!
– Та не базікай, куме-брате!
Мій жид теляточко купив
Панам обід наготувати.
– Що ти верзеш? Невже ж пани
Жидівську страву стали їсти?
Що ж то обридли їм свої
Лагоминки, то не жидівські?!
– Та ні, не те... А, бачиш, жид
Якусь-то клубу взяв держати,
А в клубі тій отой обід
Пани й звеліли зготувати.
Там їх наїхало тепер
Такая сила – мати божа!
– А що великий хто помер,
Зібрались поховать, як гоже?
– Ні, не про те, про земські, бач,
Діла зібрались рахувати:
Мости де ставить, путь вести,
Як від пожежі страхуватись;
Як від хвороби боронить
Людей і всякую скотину;
Де школи треба наробить.
Щоб грамоти навчить дитину...
Багато діла, що й казати!
Хоч і панів було немало,
Та всі від діла аж пихтять...
– А не від жидової страви?
– Ось годі, куме, реготать!
Хіба панам не треба їсти?
А якщо хочеш, бува, знать
Про діла земські які вісті,
То слухай, що тобі скажу.
– Хіба і ти сидів з панами?

- А що ж ти думаєш, збрешу,
Коли скажу, що був між ними?
- Хто, ти? й телятко, може, їв?
А чи дививсь, як другі їли?
І вина, може, з ними пив,
Та тільки в рот не покотило?
- Глузуй! А от тобі - бог свят! -
На земському і я був з'їзді;
Найшовсь в Полтаві якийсь сват:
"Ходімо, каже, Грицьку, їсти..."
Ну, знаєш, у шинок пішли,
Та випили по чарупині,
В крамарки буханця знайшли,
Та невеличких дві рибини
Купив я свату за свої.
Ото ми й сіли заїдати,
Розговорились... Про мої
Заміри він почав питати:
Куди я йду, звідки прийшов,
Чого оце сюди забився?
- Ну, звісно, свата ж ти знайшов!
- Якого свата? Вперш дивився
Йому я в вічі! Так назвався
Якийсь невідомець сватом.
- Що ж, і накрив тебе, небійсь?
- Ні, одсахнула божа мати!
До того, куме, не дійшло,
Хоч по зашийкові й досталось...
Та слухай краще, як було,
Я розкажу тобі все зараз.
Ото як з сватом підкріплялись,
То сват мені і розказав,
Чого пани поназ'їжджались,
Нащо й теля жид купував.
А далі й каже: "Дивне діло,
Той земський з'їзд! Цікаво там
Сидіть та слухать. Достается
Управі часом по шиям!"
"А ти ж, питаю, по чім знаєш?
Хіба ухожий ти туди?"
Зареготався сват та й каже:

“Туди доступно всім дійти!
То діло общеське, громадське,
І всі повинні про те знать,
Як робиться воно”...
Зненацька
Кажу йому: “Цур не брехать!” –
“Та й дурень ти який, як бачу!” –
На те мені він відказав, –
“Як хочеш, то й тебе, товкачу,
Я поведу на той базар”.
“Ану, веди! – присікавсь я, –
Веди мене туди, між люди...
Побачим, правда то чия, –
Моя, а чи твоя то буде?”
Він мовчки встав собі та й йде,
А я за ним не одступаю,
Ану, до чого доведе
Брехня його? – сам розмишляю.
Та й наглузуюся ж тоді
З свого названого я свата!
А він іде та й йде собі.
Й доходим ми, мій куме-брате,
До того дому, що стоїть
Перед майданом, наче дід
На майдан вигнув свою шию, –
Такий, бач, виступ приробили.
Ну, думаю, тепер мій сват
Назад поверне від порога;
Так ні – іде... за ручку – хвать!
Та – шасть у двері якомога!
Зостався я перед дверима...
Чи йти-то – думка, чи не йти?
А він, мов злая та личина,
Відхилив двері... “Йди сюди!” –
Гука на мене. Я й пішов.
Аж там народу повні сіни,
Згори кричить хтось: “Що, знайшов?”
А знизу сторож: “Раз ходили
Та не знайшли”. “Послать ще раз! –
Гука згори, – бо зараз буде
Собраніє одкрите!” Враз

У сінях заметались люди!
Той шубу віддає лакузі,
Калоші другий з них скида...
Гуде у сінях, як у лузі,
Реве – як в потоках вода!
Та всі мерщій біжать нагору,
Посунули із сватом й ми.
“Нам краще буде, як на хори
Ми заберемся. Ну, верни
На праву руч”, – мій сват гукає,
Узяв я вправо. Він вперед,
Як кішка тая, поспішає,
А я за ним – боюсь одстать.
Насилу вибрались на хори
Та й посідали у кутку.
Звідти усе, як на долоні,
Нам стало видко, що внизу
Робилося... А там уряд
Предовгі два столи стоять,
А третій їм навперейми –
Став на кінці. “Отам пани
Самі найстарші засідають, –
Шепче сват мені на ухо, –
Управа, що її доймають
Чимало всі, – ти тільки слухай...
А посередині якраз –
Самий найстарший – предводитель.
На ліву руч від його – князь,
Великий, кажуть, він водитель
Обідів всяких... Далі, бач, –
За тими довгими столами
Сидять все гласні – он між ними,
Дивись, – сидить з Ромна багач,
Розумний, дока, про все знає;
Добра уміє стерегти...
Хоча дочку у його й вкрали,
Не устерігсь тії біди!
А он дивись – з Золотоноші
Який одмітний від других, –
Покрасив в чорне брови й уси,
А голову, немов на сміх,

Зоставив сиву... То, бач, моду
З чужих країв таку завіз...
Він, кажуть, там проводив годи,
Додому ж прибіжить, як біс,
Ухопе грошей та і драла...
Либонь, тепер урвався бас!..
Земля родити перестала...
І гласним, бач, пішов до нас...
А он із Гадяча... Рубака,
Завзятий спорщик, хоч кудії
Не згавка за його й собака,
Сухий виходе із води!
Він був десь, кажуть, прокурором,
Та, на лихо йому і сором,
Його старшого хтось убив...
Злякався він - і залишив
Те місце й службові надії...
Та як було й не залишити,
Коли знайшлися такі злодії,
Що мусили й царя убити?..
Он із Хорола пан кумедний,
Усім на посміх здався він:
Як скаже що та ще й приверне,
То регіт, наче з неба грім,
Так і розкотиться по хаті!..
А он - дивись, який рудий, -
То Переяслів нам магната
На земський з'їзд прислав сюди,
Бідовий, кажуть - в батька вдався,
А батько - у столиці був,
З царем самим, либонь-то, знався,
В дугу усякого він гнув,
Аж поки-то якась Зозуля
Його із міста не зіпхнула.
Тоді купив Баришполь він
Та швидко й вмер. Зостався син,
Хоч не такий значний, як батько,
Та слава батькова й його
Винесе вгору, як той дідько
Підожде - діждеться свого.
Одно тільки, що нетерплячка

Його немала розбира,
Безслав'я, наче та болячка,
І сон, і їжу одбира.
А он, дивись – полтавці наші:
Ото чорнявий, бачиш, князь,
Хоч його батько на Кавказі
Овець по горах десь-то пас,
Та син у нас пішов у люди,
Зібрали маршалом пани,
Хоч з його й маршал такий буде,
Як із запаски ті штани.
Про діло він не дуже дбає,
А от дівчат перебира...
Черкеську кров у собі має –
Гарячу, наче та смола!”
Отак про кожного доведе
Мені мій сват... А це дзвінок
Як залетенька!.. “Тепер годі!” –
Промовив сват та й сів в куток.
Дивлюсь – підводиться найстарший
І тихо та всім чутно мове:
“Щоб нам не гаять марно часу:
За діло візьмемось, панове,
Бо в нас його таки чимало,
А час стоять не хоче – йде.
Ось про освіту нам управа
Рацію немалу веде.
Як скажете: чи все читати?
Чи тільки ге, що рає нам
Управа у царя прохати
Задля користі мужикам?”
“Усе читали ми і дома, –
Хтось обізвався, – прочитать
Я раю те, що наша вправа
Від нас запевне хоче знать”.
“Управа каже, щоб на курси
Учителям грошви дали”.
“То й дать, що вправа на се просе.
Се діло ладне”. – І дали.
“При земських школах позаводить
Книгарні треба хоч малі,

На діло це управа просить..."
І на книгарні їй дали.
"Химернії ліхтарні рає
У кожному повіті матъ".
"Се добре діло - всякий знає, -
І на ліхтарні гроші датъ!..."
"Та щоб то грамоти навчати
Усіх дітей і поменшить
Розходи наші неперемінні,
Управа рає нам: просить
Заводить невеличкі школи,
Далеко менші, аніж є".
"Коли на се та є припони,
Нехай управа подає
Від нас цидулку, куди треба".
"Якщо се вкоїться, то в нас
В учителях буде потреба.
Міркуючи про їх запас,
Управа каже: треба курси
Одногодичні завести
Замісто дорогої бурси"...
"Чи завести, то й завести.
А краще нам і бурсу мати
На щот царевої казни,
Пораєм вправі попрохати,
Щоб в нас і бурсу завели".
"Та ще немалая скорбота:
У наших школьних книгарнях
Книжок дозволених - пустота,
А їх немало ж треба матъ".
"Як більше треба - хай управа
Чолом від нас низенький б'є,
Бо книжка - не одна забава -
Користь від неї справжня є".
"Управа просе ще дозволу,
Якщо, бува, на хуторах
Ми позаводим нові школи,
А батюшок-то там нема,
То щоб святе письмо учити
Дозволено учителям
Не тим, що в попи посвятитись

Засягли права, а усім”.

“І це розумно вправа рає,
Нехай клопоче і об цім”.

“А от про що вона ще дбає, –
Це вже на самому кінці, –
Прохати не шмагать різками
Того, хто школу покінчить,
Як будуть знать про це селяни,
То будуть більш дітей учить”.

Мовчить весь з'їзд, анітелень!
Немов у рот води набрали.
Аж ось нешвидко з-за людей
Підвівсь багач з Ромна.

“Панове! –
Усім вклонившись, він мовля, –
Я маю вам на се сказати,
Що думка про різки – бредня!
Та й небезпечно устрявати
В се діло земству. Де закон,
Що нам дав право за се братись?
Вкажіть мені, і я готов
До самого царя податись!
В уставі нашому закона
Нема такого... А нема,
То зась нам бити і поклони.
Бо нам се діло сторона!
Та личить тут і те сказати,
Чи варт то різку скасувати?
Вона для темного народу – мати,
Безпутного – зна, як справляти!
А що, як грамотний захоче
Жить не по-божому? Його
Вже різка, бач, не полоскоче,
То – привілегія його!
Чого ж такий неправді бути:
Тому, бач, різки, тому – ні?
Та з нас сміятись будуть люди!
Чудне затіяли, смішні!
Моя ж вам думка, щоб ви знали, –
Варт про ученого нам дбать:
Як він те вдіє, що невчений,

То його дужче одшмагать!
Бо ми йому науку дали,
Хай буде вдячний і за се,
Живе, як вказують скрижалі,
Й свої честі стереже!" –
Сказав оце та зразу й сів,
І знову всюди тихо стало,
Немов ударив з неба грім
Та приглушив усіх... Чимало
Пройшло так часу в тишині;
Коли се той – з Золотоноші,
Що брови крашені та уси,
А голова зосталась – ні, –
Устав і трохи похитався,
У руку кашлянув й почав:
"Панове! де не повертався
А от такого не видав
Ніколи я, як ся затія,
Щоб різку скасувать зовсім.
Не буду я казать, що діє
Святая різка з мужиків, –
Усім вам краще про те знати,
Не даром багатир з Ромна
Сказав, що різка мужикам – то мати,
І справді мати їм вона!
І ми-то матері самої
Лишити хочем мужиків?
Що ж ми дамо їм замість неї?
Тюрму, як і закон велів?
Нал аяв батька син – в тюрму!
Матір зневажила дочка –
Нехай посиде в суточках І
А вам відомо, що се стоє?
Хто раз посидів у тюрмі,
На добрий путь його не згониш,
Уже нічим не справиш, ні!
Пропав навіки! Розпустивсь!
Що ж вам бажається сього
Тому, хто з пантелику збився;
І не від того, щоб його
Тягло до того, а другії

Та дурний розум підвели?..
Добро той вдіє, хто навіє,
Йому гарячих у штани!
А у тюрму не посадове,
Щоб душу погубить навік!..
На бога згляньтеся, панове,
Хіба мужик не чоловік?
Побійтесь душу християнську
Навіки-вічні погубить,
Не згодьтеся на раду лядську,
Що наша вправа гонобить!" –
Гукнув та й сів... Ще тихше стало
На земськім з'їзді, ніж було,
Немов кого там поховали
Та сумували про його.
Нешвидко встав старший та й каже:
"Ще, може, хоче хто сказати?"
"Не треба! буде! і так гоже!
Голоси просим одібрати".
"А як: відкрито чи шарами?" –
Старший, підводячись, пита.
"Шарами краще, бо між нами...
Та й річ ся, бачите, не та"
Щоб уставанням розрішити.
Не личить важну таку річ
Відкрито всім голосувати.
Мерщій шарами! Бачте, ніч
Уже у вікна заглядає;
А може, дехто і не їв.
Мерщій, благаємо, шарами!
Шарами сам закон велів!"
А другі як гукнуть: "Відкрито!
Чого боятись і кого?
Немає вказу, щоб закрито!
Нема закону такого!"
Зчинився крик, такий, що боже!
Насилу дзвоником спинив
Старший той крик та й каже: "Гоже
Шарами голосить", – й звелів
Оті шари внести у хату,
І ящик до шарів звелів.

Ну й почали шари вкидати
У ящик, хто куди хотів.
Хто там за різку – кидай вправо.
Хто проти неї – вліво луч...
Минуло часу-то немало,
Зовсім настала глупа ніч.
От як усі покидали,
Старший шари почав щитать...
Аж тридцять шість за те, щоб драти,
А двадцять шість – кажуть не драть,
Як то почули про се люди,
Почали шикати, свистать...
Зчинився гук, неначе в гуті!
Гласні щосили ну кричать:
“Сторонніх вон! женіть із хати
Нікчемних дурнів! По шиям!”
Старший собі почав гукати:
“Прошу сторонніх вийти вон!
Бо як не вийдуть, бува, самі,
То за десятником пошлю!..”
Тут почалось таке між нами,
Що й досі я не розберу...
Усі кричать: сторонні й гласні;
Далі сторонні – ну втікати!
І я за ними... Тут де взявся
Десятник та й давай шмагать
Мене по шиї якомога...
“За що?” – питаю я його,
А він як крикне: “Мужицюга!
Мерщій тікай!.. До самого
Поліцеймейстера доставлю!
Облупе шкіру на тобі!”
Так я у ноги як прибавлю
Ходи – та й втік-таки собі.
– А сват же як? – Уже й не знаю,
Чи сват утік раніш, чи ні...
І досі, куме, як згадаю,
То страшно робиться мені!
Довіку не піду в ті збори,
В які збираються пани,
Нехай їм всячина: ще добре,

Що не досталося в штани.
А то б ти на собі спитав,
Як рідна матінка голубить,
Ота, що пан з Ромна взивав.
Вона, бач, наші спини любить,
А панські ні... Що то пани?
Одна душа їм наша мила,
Щоб довш жила, на їх робила.
Про шкуру ж - байдуже вони!
Одну спусти - другая буде,
Такі вже з їх предобрі люди!
Ходімо ж, куме, в мою хату
Та вип'ємо за того свата,
Панка того з Золотоноші,
Що розпинавсь за душі наші.